

Mmekorịta Ezinaulo Ndị Igbo: Otu O dị N'ogbara Oburu a

Nke

Joy Ifeadike Obayi
Humanities Unit,
School of General Studies/Arts Education,
Faculty of Education
University of Nigeria, Nsukka

Umiedemede

Ezinaulo bu ihe siri ike ma di nsọ n'ala Igbo. Uwa niile na-agbanwe agbanwe n'ihe niile. Otu ahụ ka o dika n'ala Igbo bu otu agburu di na Naijiria. Nchocha a lebara anya n'ihe bu ezinaulo n'ala Igbo, otu o di na mbu nakwa ka o di ugbo a. Nsogbu o na-ebute n'ezinaulo di ichie ichie n'ala Igbo. Nchocha lebakwara anya ihe a ga-eme onodu a ka o di mma. Nleghari adim nkwasị ka e jiri mee nchochaa. A jukwara ajuju nchocha abuo iji nwete usa na nchocha a na-eme. Ebe e mere nchocha a bu na N'ochichi ime obodo Nsuka di steeti Enugu ya na **n'ochichi ime obodo Oka di steeti Anambara**. Nchocha a lebara anya n'ezinaulo na nge nge(100) di na steeti Enugu nakwa Anambra iji mara otu mmekorita ezinaulo ha siri di. E jiri njumaza wee mee nchocha a. Nchoputa nchocha gosiri na uwa gbanwere n'ihe gbasara mmekorita ezinaulo ndi Igbo 1. Otutu ezinaulo no na nsogbu esemokwu. 2. Ufodu amakwaghi nwanne ha n'ihia apum ije. 3. Anakwaghi ezuko dika ezinaulo iji nwee mmetuta. Nchocha bunyekwara uche otu onodu ga-esi di mma site n'ime ka ndi nne na nna kuziere umu ha uru ezinaulo bara. Nke abuo bu na o kwesikwara ka a na-enwe nzuko ezinaulo

mgbe na mgbe. Nne na nna kwesiri ka ha nye umu ha ezi ozuzu iji kuziere ha odinaala ndi Igbo

Igodo Okwu: Ezinaulo, Ndi Igbo, Mmekorita, Umunne, Ogbara ohuru.

Mmalite

Ezinaulo bu ihe siri ike n'ala Igbo burukwa ihe e jighi egwuri egwu. O bu nwa nwa tote o tokwuru. Nke a putara na mmadu agaghị ekwu ebe a ga-amu ya. O bu ihe Chineke mere. Ezinaulo putara ndi no n'ama na ndi no n'ulo. Nke a putara na ezinaulo kariri ihe ndi mmadu na-eche na o bu. Ezinaulo gbasara aka metuta ikwu na ibe. O ga-enweriri otu onye 'ezi' ma o bu 'ulo' siri metuta onwe ha. Mana ndi Bekee were na ezinaulo bu naani di, nwunye na umuaka (Ogbalu,1981). Ezinaulo bu ike ndi Igbo n'ih na onye o bula na-awachi ezinaulo ya. Onye bilite o kwalite nwanne ya. O bu ya kpatara na o na-ad i ka ndi Igbo o na-ekewa nkewa mana o bughi ya. Ndi Igbo maara onwe ha, n'ih na onye o bula choro ka ezinaulo ya diri mma. Onye ruo oge ilu nwunye a kwado ya olo. onye chokwara ilu di a kwadokwa ya o luo. Mana gin ka a na-ahu n'oge ugbo a, o bu onye gata o ghara ibe ya. Otutu ezinaulo anaghi esi otu ezi aga n'ih esemokwu. umunne a makwagh onwe ha. Ha enweghi ike itinye aka n'otu efere rie nri. Nke a were buru ihe esemokwu na-ewete. Ndi Igbo bu ndi na-akwanyere ezinaulo ugwu puru ich. Uzọ ije na-ebutekwe ezinaulo abughi otu. Mgbe a gbasachara n'obodo di ich, otutu anaghi anatakwa ulo, o na-eweta adighikwa n'otu. Onye gata o ghara nwanne ya.

Mmekorita niile na-esitekwa n’aka nne na nna. Nne na nna na-ejiko ezinaulo onu. Ha bu ndi ga-eme ka umuaka mara ndi ha na ha bu umunne site n’ikoro ha akuko gbasara umunne. Nke a ga-eme ka umuaka mara onwe ha ma marakwa agburu ha nke oma. Nke a bu ndu ndi Igbo bu imekorita ihe onu na igba mbu hu na ihere emeghi nwanne ya. Umu ogbara ohuru na-atughari onodu site n’ihe ha na-ahu. Ndi Igbo na-atu ilu si na onye ije ka onye isi awo ama ihe. Nke a bu eziokwu, n’ihi na njepu ka nwa mkpi jiri muta nsokewe onu enu. O bu onye na-apu uzo o na-ahu ihe na-anu ma na-amakwa ihe. A nakwaghi agwa ochi nti na agha esu maka na o na-ahu uzo na-ahu ihe na-eme. Egwu dawa aghara aghara e wegcharia okpa egwu.

Nkwaputa okpurukpu okwu

Ezinaulo

Ezinaulo bu nne na nna, umuaka, ikwu na ibe dika odi n’ ala Igbo. Mmadu dika Onuoha (2022), kowakwaranu ezinaulo dika ogbako ndi mmadu e jikoro onu site n’obara. O bu eziokwu na obara na-ejiko mana onye a nabatara n’ezinaulo ka o buru nwa ezinaulo abughi obara jikoro ha mana o bukwa otu n’ime umu ezinaulo. N’aka ozo Eke (2001) n’akwukwo okowa okwu ya siri na ezinaulo bu nne, nna na umu ha. Ezinaulo bu ebe mmekorita mmadu na ibe ya na-amalite (Ekwealor, 1998). O mere ka a mara na ezinaulo nwere nnukwu onodu na ndu onye Igbo o bua. Nke a bu eziokwu n’ihi na o bu nne na nna na-amalite ezinaulo tupu ha amutawa nwa ma bido kuziwere umu ha ihe ha kwesiri ima tupu ha apuwa gawa ebe ozo.

N’ala Igbo e nwere ezinaulo di iche iche: Ezinaulo otu mkpuke, ezinaulo ubara na ezinaulo mbisa. Ezinaulo otu mkpuke bu ezinaulo o bu naani nwoke, nwunye ya na umu ya tinyekwara ndi na-eje ozi na ya. Ezinaulo ubara bu ebe otu nwoke nwere otutu umu nwaanyi o na-alu nakwa umu ha nakwa ndi na-eje ozi. Ezinaulo mbisa bukwanu ezinaulo ebe ikwu na ibe ndi ozi sokwa biri ma nwekwaa onu okwu na ezinaulo ahụ. Ogo, ikwu na ibe sokwu na ya. O nwere otutu uru na oghom di na udiri ezinaulo a niile. Uru di n’ezinaulo mkpuke bu na nwoke na-enwe udo ma jisie ike zuo umu ya. Mana a bja n’iba uba o gaghi aba uba dika ezinaulo ubara na ezinaulo mbisa. Anya ufu na-adikwanu nnukwu n’ezinaulo ubara na ezinaulo mbisa n’ihi na a na- amarita aka onye ka ibe ya.

Ndi Igbo

Ndi Igbo bu agburu bi na mpaghara owuwa anyanwu Naijiria. Ha bu ndi e ji igba mbo mara. Ha na-agu akwukwo nke ukwu, Ebiriukwu (2018) kwara nke a na ndi Igbo ejighi akwukwo egwuri egwu. Ha na-arụ oru ugbo na-azukwa ahia nnukwu. Ndi Igbo na-apu uzo ije nnukwu. Nke a kpata n’obodo di iche iche, a ga-ahu ndi Igbo. Ndi mmadu na-ekwukwanu na obodo o bua e jere ma a hughi ndi Igbo na onye ahụ jiri oso gbapu n’ihi na obodo ahụ bu ajo obodo. Ihe kpata nke a bu na ndi Igbo na-enwe ndidi nke ukwu. Ha na-agbakwanu mbo ime ka ndi ha no na be ha dika Eze (2004) ruturu aka n’ihe Karl Mannheim kwuru si na onye gbanwee onodu na o ga-ejisikwa ike igbanwe omume, mana o buchaghi mgbe niile ka o na-adu otu a n’ihi na oge ufo du o gho onye ahụ ahia tumadu o buru ndi ojo. Onye ahụ ga-agba mbo isi

ebe ahụ pụọ ka ụmụnna ya gharakwa ijụ ya maka omume ọhụrụ ọ mụtara bụ nke jọgburu onwe ya.

Ndị Igbo hụkwara ego n'anya rinne; ọ bụ ya kpata ha ji agba mbọ nnukwu ichụ ego ka ha nweta ya. Ndị Igbo anaghi acho mmegbu. Ha maara onwe ha ma marakwa eziokwu. Ọ bụ ya ka ha jiri zowa oke ruru ha owere puta okwu n'ala Naijiria agha jiri daa n'afọ 1967. Kamgbe ahu ihe ọ bụla ndị Igbo ekwula na-apụta okwu. E jiri mmegbu soro ndị Igbo wee ruo taa n'ihì na ha siri ka ha nwere onwe ha, ha zawa Biafra, (Idowu 2018). Nke a abughị nnupu isi ka ndị Igbo nupụrụ kama na ihe ekwekọrịta ka e mewe na ọ bughị ka a na-eme. Ndị Igbo dịka ndụ ha siri dị na a naghị anara nwata ihe ya si ya ebela ọ bụrụ na o bewe akwa, a marụ bịa tibiri ya akwa n'ọnu. Chineke ekwela ka ngwere gbaa aji.

Mmekọrịta

Mmekọrịta bụ ụzọ mmadụ na ibe ya si anọkọ ma lụkọọ ọlụ ọnu. A maara ndị dịka ndị na-enwe mmekọrịta nke ukwu maka otu ha si achọ nwanne ha. Onye ọ bụla ga-achọ ima ihe nwanne ya na-eme, makwara ma ọ na-aga n'iru ma ọ na-adaghachi azụ ka e were mara otu a ga-esi nye aka. Ọ bụkwanụ asụsụ Igbo na-eme ka ụmunne na-enwe mmekọrịta. Mana nsogbu dị n'oge ugbo a na ufodu ndị Igbo anakwaghị asụ asụsụ Igbo. Ụfọdụ achokwaghị inụ aha Igbo na ntị ha. Ebe nke ahụ dị otu a, kedu otu onye Igbo ga-esi makwa onye Igbo ibe ya mgbe ha gara obodo ọzọ. Igbo na-eme nwanne nnukwu tumadụ mgbe ha gara obodo ọzọ. Asụsụ ndị ala ọzọ tumadụ asụsụ Bekee etinyela oke dị egwu n'etiti ndị Igbo na ibe ha. Nke a malitekwar a n'ezinaulọ n'ihì na nne na nna anakwaghị

asurū ụmụaka ha Igbo, ha hụ onye na-asurū ha, ha ejiriaka ha si na ụmụ ha anaghị anụ Igbo, bụ asụsụ agburū ha si. Asụsụ ahu na-egosi kwa ihe ha bụ. O nwekwara ụdị ntakudo di na ya bụ asusu nke na-eme na ihu onye na-asu ya, o kutu onye na-anụ asusu ahụ n'obi.

Ụmụnne

Ụmụnne bụ ndị si n'otu eriri afọ pụta. Nke a pụtara ndị otu nwaanyị mụrụ. Ụmụnne nwere ike burū na nna jikoro ha. Mana ha nwere mmetụta site na ezinaụlọ. O nwekwara ike burū otu nwoke mụrụ ha mana nne ha dīcha iche iche. O bụ ụmụnne na-ebu ibe ha na ezinaụlọ. Onye o bula bụ nwanne gi ji ụgwọ ikwelite nwanne ya. Onye o bula ga-agba mbọ hụ na ụmụnne ya na-aga n'ihu (Ogbalu, 1981). Ụmụnne na-abụ onye nche nwanne ya site n'igba mbọ hụ na ezinaụlọ na-aga n'ihu na ụmụnne na-adị n'udo.

Ụmụnne agaghị enwe mmekọrịta dika di na nwunye. Ha agaghị alụ onwe ha. Nke a ga-abụ arụ ma o burū na ihe di otu a mee. N'ihia na ndi Igbo na-ekwu okwu si na obara na-esi isi. Arụ nwanne gi ga na-esi gi isi ma a bja n'ihe gbasara mmekọ nwoke na nwaanyị n'ihia na igaghị ahuta ihe uto na ahụ nwanne gi. O bụ eziokwu na ụmụnne na-ese okwu mana o ruo na omume ihu na nwanne gi ahụ I chere na gi na ya adighi na mma ga-aputa kwuchite onu gi mgbe mmiri na-achọ iri gi dika na gi na onye ozọ nwere nsogbu. O bụ nke a ka e ji ama nwanne mmadu. O na-ekwu, o na-ekwu ka o nọ mgbe ihe mere. Ndi Igbo na-eme nwanne bata n'ikwu nne nke bu na nwadiala nwere ike inwe ala na be nne ya ma o burū na oso chūwa ya na be nna ya. Mgbe a na-enye ya ala, o gaghi enwe onye ga-agwa ya ajo okwu

Ogbara ohuru

Ogbara ohuru bu oge a. O bu omume a na-ahụ n'oge di ugbu a site n'aka umu na-eto eto n'ih i mmepe di iche iche a na-ahụ n'oge di ugbu a. Ihe onyonyoo a na-ekiri na-eme ka ndi mmadu na-ahụ ihe di iche iche ma na-emekwa omume a naghị ahụbu n'oge ochie. Ogbara ohuru na-ewete mgbagwoju anya di iche site n'omume umuaka na-eme nke anaghị ahụbu n'oge gara aga. nke na i ga na-ezi nwatakiri ozi o lechaa gi anya, o gba gi nkiti na-eme ihe o choro ime n'agbanyeghi na iwe na-ewe gi. O bu nke a na-eweta obara mgbali elu nye otutu ndi mmadu n'ih i omume ojoo na-enweghi nkwan ye ugwu nye mmadu o bula . Ogbara ohuru amagh i okenye, o maghi ogaranya, o bugh i otu mmadu si eche echiche ka ha si eche n'ih i na ha na-ahụ onye o bula na-anoghi n'ogbo ha ka onye amagh i ihe. Ekele nyikwara ha n'ih i na ha anagh i ekele mmadu ekele ma o bugh i ndi ogbo ha bu ekele ndi ara ha na-ekelerita onwe ha. Nke ka njo bu na o nwere ike igwa okenye okwu ngbawa obi ma ya amala na o nwere ihe o mere nke na nwata ga-ahụ okenye si ya na oyiputa akwa o yi na o ga-abia chir i ya. O ji ya na-egwuri egwu mana nke a bu anya ukwu. o bu akwanyeghir i okenye ugwu. O buru na o bu oge ochie udiri okwu di otu a, agagh i esi nwata n'onu puta n'ih i na omarala na o bu mkpar i mana otu akonauche ndi ogbara ohuru siri di o nweghi ihe o jiri ya kporo

Ajuju nchocha

Ndi nchocha juru ajuju nchocha abuo iji choputa ihe a na-eme nchocha ya dika:

1. Gịnị kpataara enweghị ezi mmekọrịta n'ezinaụlọ ndị Igbo dịka ọ dị na mbụ?
2. Kedụ otu a ga-esi mee ka ezi mmekọrịta dịkwa ọzọ n'ezinaụlọ ndị Igbo?

Usoronchọchọ

Ndị nchọcha ga-enye mmadụ nari njumaza dị iri na ise na steeti abụọ e ji eme nchọcha n'Anambra na Enugu ka ha zaa ajujụ dị na ya. Njumaaza kewara ụzọ abụọ. Nke mbụ bụ maka onwe gbasara onye na-asa ajujụ ma nke abụọ gbasara isiokwu a na-eme nchọputa gbasara ya. Njumaaza dị ukwu atọ nke ajujụ ise nọ n'ime ya. Ukwu nke mbụ na-egosi ihe gbasara ezinaụlọ Igbo; otu mmekọrịta dị nay a n'oge mbụ na ka ọdị n'oge ugbo a. Nke abụọ na-ekwu maka nsogbu dị n'ezinaụlọ ndị Igbo. Ebe nukwu nke atọ na-ekwu maka ihe a ga-eme ka mmekọrịta ndị Igbo dịkwa mma ọzọ. Ndị nchọcha ga-aga Anambra na Enugu jiri aka ha kee njumaaza na Nsukka nakwa Oka saịtị ma natakwa ha n'onwe ha ka aghara enwena nke a ga-achọ achọ. Ndị nchọcha ga-ahazi njatule site n'iji miin na ndịpu izugbe iji mata nke bụ eziokwu na nchọcha emere. Ihe nziputa adinooke bụ 2.50 maka njumaaza. Udiri nchọchaa bụ nlegharị adim. Ntụ nkema anọ ka e ji hazie njumaaza dịka 'Ekwesirim ike' (EI), 'Ekwere m' (E), 'Ajurum' (A), 'Ajusiri m Ike' (AI) ya na ntụ 4,3,2 na 1 na nrụnyere.

Nhazi Ihe A Chọputara

Ajujụ Nchọcha Nke Mbụ:

**Tebulu 1: NhaziMiinn'azịza n'ihe gbasara na
enweghikwa ezi mmekọrịta n'ezinaụlọ**

Ngụ	Ajujụ nziputa	Miin	NdipuIzugbe	Mkpebi
1	Mgbe mbu ndi Igbo na-enwe mmasi isụ asụsụ Igbo ebe o bụla ha nọ.	3.86	.34	EI
2	Ndi Igbo na-eme nwanne mgbe mbu karịa ugbu a.	3.74	.50	EI
3	Nne na nna na-asukariri umuaka ha Bekee karịa isụ asụsụ Igbo.	3.55	.50	EI
4	Nne na nna anaghikwa akuziri umu ha omenaala.	3.87	.33	EI
5	Ndi Igbo anaghikwa enwe mmasi isụ Igbo.	3.68	.63	EI
6	Umu ntorobia ugbu na-eleli ndi okonye.	3.60	.75	EI
7	Udo adighikwa n'ezinaulo n'oge ugbu a.	3.58	.63	EI
8	Asughi asụsụ Igbo na-eweta akpomasi.	3.73	.75	EI
9	A naghị enwe nzuko na-eme ka umunne na-enwe ezi mmekọrịta.	3.36	.55	E
10	Amaghị omenaala Igbo na-eme ka nsopuru ghara adighi ire n'ala Igbo.	3.58	.69	EI
	Mkpokota Miin	3.65	.32	EI

Tebulu 1, gosiri na nhazi miin nke ụsà ndi mmadu ihe bu kpatara na enweghikwa ezi mmekọrịta n'ezinaulo. Nhazi miin gosiri na nguko ụsà ndina nke 1 ruo 10 gahere ntuka 2.50 . Nkea gosiri na ndi zara ajujụ kwenyere na dina nkwusa 1 ruo 10 mkpokota ihe kpatara na anaghikwa

enwe ezi mmekorita n'ezinaulo dika odibu n'oge mbu ($M = 3.65$, $NI = .32$).

Ajuju Nchocha nke Abu: Kedu otu a ga-esi mee ka ezi mmekorita dikwa ozọ n'ezinaulo ndi Igbo?

Tebulu 2: Nhazi miin nke ụsà otu a ga-esi mee ka ezi mmekorita biaghachi azu n'ezinaulo

Ngụ	Ihe a ga-eme ka mmekọrịta ndị Igbo dịkwa mma			Mkpebi
		Miin	Ndipu Izugbe	
11	Ndị nọ n'ụzọ ije ga-agba mbo ilarute ụlọ kwa mgbe kwa mgbe.	3.70	.46	EI
12	Ndị no n'ezị oteeka ajuo ese site n'ikpo n'ekwe ntị.	3.66	.58	EI
13	Ụmunne ndị nọ n'ụlọ ga na-eme ka ndị nọ n'ụzọ mara eziokwu ihe na-eme n'ụlọ.	3.70	.75	EI
14	Nne na nna ga-agba mbo ikuziri ụmụaka omenaala Igbo.	3.61	.66	EI
15	Ọ dịkwa ezi mkpa ka ndị Igbo na-asụrụ ụmụ ha asụsụ Igbo.	3.41	.72	E
	Mkpokọta Miin	3.61	.52	EI

Tebulu 2 gosiri na nhazi miin nke ụsà ajuju otu a ga-esi mee ka ezi mmekorita laghachi azu n'ezie n'ulo dika odibu na mbu. Mkpokota nhazi miin na ngu miin nke ụsà ajuju nke ndina nkwusa nke na-asị ụzọ aga-esi mee ka enwekwaa ezi mmekorita dika odi na mbu nke 11 ruo 15 gahere 2.50 ntuaka miin, nke a na-egosi na ndi zara ajuju kwenyere na ndina nkwusa nke na-ekwu ụzọ a ga-agbaso

were mee ka ezi mmekọrịta laghachi azụ n'ezinaụlọ ka ọdị na mbụ ($M = 3.61$, $NI = .52$).

Mkparịtaụka

Ajuju nchọcha nke mbụ na-achọ ịmara ihe kpataara enweghị ezi mmekọrịta n'ezinaụlọ ndị Igbo dika ọdị na mbụ? Nchikọta azịza a zara gbasara nke a na-egosi na ntọ miin niile nke na-akwado ajuju a juru gafere 2.50. Nke a putara na ndị niile sara ajuju ahụ kwenyere na nkwusa ode gbasara ihe kpataara na ezi mmekọrịta adighikwa dika ọ dị na mbụ nke nkwusa 1 ruo na 10. Nkwusa ndị a bụ: Mgbe mbụ ndị Igbo na-enwe mmasị ịsụ Igbo asụsụ Igbo karịa ka ọdị n'oge ugbo a, Ndị Igbo na-eme nwanne mgbe mbụ karịa ka ha na-eme ugbo a, n'oge ugbo a nne na nna na-asukariri umu ha Bekee karịa ịsuru ha Igbo. Oge ugbo a nne na nna anaghikwa akuziri umu ha Omenaala dika na mbụ, ndị Igbo anaghị enwe mmasị ịsụ Igbo, Umu ntoroobia na-eleli ndị okenye anya karịa na mbụ - nkwanye ugwu adighikwa ozo dika a na-ahụ ya n'oge mbụ. Udo adighikwa n'ezinaụlọ dika ọ dibi na mbụ, akpomasi juputa ebe niile n'ihi asughi asusu Igbo, anaghikwa enwe nzuko umunne n'ezinaụlọ, umuaka amaghikwa omenaala Igbo maka ya nsopuru adighikwa ozo dika ọdị na mbụ.

Ajuju nchọcha nke abuo na-achọ ịmara ihe a ga-eme ka ezi mmekọrịta laghachikwe azụ n'ezinaụlọ dika ọdị na mbụ. Nchikọta usa bido 11 ruo na 15 gafere ntọ 2.50. Nke a na-egosi na ndị sara ajuju kwenyere n'ihe niile ekwusara gbasara ihe ga-enye aka gboo mkpa ahụ ka ezinaụlọ nwekwaa ezi mmekọrịta dika ọ dị na mbụ. Ihe ndị a bụ na ndị nọ n'uzo ije ga-agba mbo ilarute ulo mgbe

na mgbe ka enwee mmekọrịta, ndị nọ n'ezị oteaka a jụo ese site n'ikpọ ekwe ntị, Ụmụnne ndị nọ n'ụlọ ga na-eme ka ndị nọ n'ụzọ mara eziokwu ihe na-eme n'ụlọ, nne na nna ga-agba mbọ ikuziri ụmụaka omenaala Igbo ya na mkpa ọ dị ndị Igbo ịsụrụ ụmụ ha asụsụ Igbo. Ihe ndị a niile bụ ihe ga-eme ka ezi mmekọrịta lọghachi azụ n'ezinụlọ ndị Igbo.

Mmechi

Ezi mmekọrịta dị nnukwu mkpa n'ezinaụlọ ndị Igbo n'ihi na Igbo kwuru okwu si na a na e si n'ụlọ mara mma pụta ezi. Ọ bụrụ na ụlọ gị adighị mma, kedụ otu onye ahụ ga-esi nwee ọny okwu n'ezị. Nke a mere na ndị Igbo ga-ebido n'oge chikọba onwe ha ọny ma mee ka ezi mmekọrịta batawa n'ezinaụlọ n'hi na anụ gbaa nnaa, nnaa, e gbuo ha ọsọ ọsọ. Mana a nyukọọ mamiri ọny ọ gbọọ ụfufu. Ofu ezuworo onye maara ihe.

Edensibịa

- Ebiriukwu, A.C. (2018). Ndi Igbo and Nigeria in the Perspective of Chinua Achebe and the *Convolutions of Immortality Reassessing the Writer in Relation to New Realities*. Enugu. CNC.Publications. Eke, G.J. (2001). *Igbo – English Dictionary* (Okowa Okwu). Enugu. New Generation Books Ekwealor, C.C. (1998). *Omenaala na ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers Plc.
- Eze, P.J. (2004). *Knowledge and Society*, 2nd ed. Enugu. Echrisi & Co.

- Idowu, F.O. (2018). Revisiting and Retelling the History of Biafran War in Chinua Achebe's. *there was a Country*. Chinua Achebe and the Convolutions of Immortality Reassessing the Writer in Relation to New Realities. Enugu. CNC Publications.
- Ogbalu, F.C (1981). *Ndu ndi Igbo*. Onitsha. University Publishing Co.
- Ohuoha, J.A.(2022). Ezinaulo ndi Igbo in *Salient issues in Nigerian Peoples and Culture*. Enugu. Ebenezer Productions Nigeria Ltd.
- Ubesie, T.(2015). *Odinala Ndi Igbo*. Ibadan. University Press Plc